
Problemy i poglądy

*Olga Domakur**
*Ewa Kulińska-Sadłocha***

BIAŁORUSKI SYSTEM BANKOWY. OD SYSTEMU CENTRALNIE ADMINISTROWANEGO DO STABILNEGO SYSTEMU QUASI-RYNKOWEGO

WSTĘP

Budowa białoruskiego systemu bankowego rozpoczęła się w 1991 r. wraz z rozpadem Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR) i powstaniem suwerennego państwa Białoruś¹. Wcześniej banki funkcjonujące w Białoruskiej Socjalistycznej Republice Radzieckiej były elementem systemu bankowego ZSRR. Skupiały się na realizacji zadań ustalonych i przydzielonych im na szczeblu centralnym. I, mimo realizowanej od 1987 r. przez ZSRR reformy systemu bankowego, banki nie podjęły aktywnej roli w gospodarce, nie zmieniły stylu pracy ani też spo-

* Olga Domakur jest pracownikiem Białoruskiego Państwowego Uniwersytetu Ekonomicznego w Mińsku.

** Dr Ewa Kulińska-Sadłocha jest adiunktem w Katedrze Bankowości Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu.

¹ Białoruś stała się niepodległym państwem w 1991 r., formalnie 28 sierpnia, zaś faktycznie po rozwiązaniu ZSRR, w grudniu 1991 r. Zawarty wówczas układ białowiecki głosił, że Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR) jako podmiot prawa międzynarodowego i byt geopolityczny przestał istnieć, a na jego miejsce suwerenne kraje powołują Wspólnotę Niepodległych Państw (WNP). Podstawą polityczną i prawną dla ogłoszenia niepodległości Białorusi był akt Rady Najwyższej Białoruskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej (BSRR) z 27 lipca 1990 r. *Deklaracja o suwerenności państwowej BSRR*.

sobu podejmowania decyzji (centralizacja). Przed Białorusią stało zatem trudne zadanie – budowy na bazie istniejącej infrastruktury bankowej, dostosowanego do specyfiki własnej gospodarki, rynkowego systemu bankowego. Zadanie to miało ułatwić przyjęcie analogicznych do radzieckich założeń reformy systemu bankowego oraz uregulowań prawnych. Skutkiem tego było obranie drogi reformowania systemu bankowego polegającej na odkładaniu prywatyzacji i utrwalaniu własności państwowej w bankach.

Rozpoczęty w 1991 r. proces transformacji i dostosowania systemu bankowego Białorusi do standardów funkcjonowania rynkowych systemów bankowych można podzielić na 4 etapy²:

- ❖ 1991–1995 – etap tworzenia dwuszczeblowego systemu bankowego,
- ❖ 1996–2001 – etap umacniania systemu bankowego,
- ❖ 2002–2006 – etap rozwoju systemu bankowego i zwiększania jego roli w społeczno-ekonomicznym rozwoju kraju,
- ❖ 2007–2010 – etap zwiększania efektywności i stabilności systemu bankowego oraz polityki pieniężno-kredytowej kraju.

Każdemu z powyższych etapów towarzyszyło przyjęcie aktów prawnych odpowiadających aktualnym potrzebom, wynikającym ze zmian ekonomicznych i politycznych sytuacji państwa. Ich głównym celem, na początkowym etapie reformy, było stworzenie konkurencyjnego, sprawnie funkcjonującego systemu bankowego, a następnie zapewnienie stabilności i bezpieczeństwa jego funkcjonowania. Obrana droga reformowania systemu bankowego, liczba aktów, zakres oraz szczegółowość regulacji działalności bankowej, wskazuje na realizację tych celów w sposób nakazowy i administracyjny.

Celem niniejszego opracowania jest analiza etapów procesu transformacji i rozwoju białoruskiego sektora bankowego w latach 1991–2010, i na tym tle zidentyfikowanie prawidłowości wdrażanych i zachodzących zmian. Analizy ilościowe opierają się na danych publikowanych przez Narodowy Bank Białorusi (NBB) w sprawozdawczości okresowej, dotyczącej systemu finansowego oraz zawartych w programach rozwoju białoruskiego systemu bankowego.

² А. Авраменко, Ф. Чернявсий, *Интеграция белорусских банков в мировую банковскую систему: тенденции и перспективы*, „Вестник Ассоциации белорусских банков”, Минск 2008, № 13, s. 28.

1. REFORMA RADZIECKIEGO SYSTEMU BANKOWEGO 1987–1990 I JEJ EFEKTY

Do 1987 r. system bankowy ZSRR tworzyły trzy banki państwowe – Gosbank (Госбанк СССР – bank Państwa ZSRR), Stroibank (Стройбанк СССР)³ oraz Wnesztorgbank (Внешторгбанк СССР)⁴. Przy czym Gosbank pełnił funkcję banku emisyjnego i jednocześnie zajmował się bezpośrednią obsługą kredytową i rozliczeniową gospodarki oraz ludności⁵. Radziecki system bankowy obejmował również banki poza granicami kraju. Ich zadaniem było zapewnienie obsługi depozytowo-kredytowej oraz rozliczeniowej transakcji handlu zagranicznego przedsiębiorstw i organizacji z ZSRR, a także z innych krajów bloku socjalistycznego⁶.

Działalność banków na terenie ZSRR była całkowicie podporządkowana realizacji centralnego planu kredytowego, a przy tym drobiazgowo regulowana przez państwo. Wszystkie gromadzone przez nie środki finansowe tworzyły tzw. fundusz pożyczkowy kraju, który był następnie rozdzielany w formie kredytów dla różnych gałęzi gospodarki. Takie finansowanie nie mobilizowało przedsiębiorstw do podejmowania jakichkolwiek inicjatyw rozwojowych. Bierna rola banków w gospodarce razem z długotrwałą dominacją systemu nakazowo-rozdzielczego prowadziła do zwiększenia dystansu w rozwoju gospodarki radzieckiej w stosunku do gospodarek rynkowych⁷. W połowie lat 80. XX w. zaczęto intensywnie szukać sposobów bardziej dynamicznego rozwoju gospodarki. Potrzeba modernizacji gospodarki, jej urynkwienia, zwiększenia swobód obywatelskich oraz ocieplenia stosunków z państwami zachodnimi stała się bezdyskusyjna i zyskała powszechną akceptację społeczną.

³ Bank finansujący inwestycje w różnych sektorach gospodarki z wyjątkiem rolnictwa. W 1986 r. miał 908 oddziałów na terenie ZSRR.

⁴ Bank finansujący transakcje handlu zagranicznego, transakcje walutowe, złota i metali szlachetnych oraz przeprowadzający rozliczenia międzynarodowe. W 1986 r. Wnesztorgbank posiadał 17 oddziałów w ZSRR i jeden w Szwajcarii. Współpracował z 1835 bankami-korespondentami ze 131 krajów.

⁵ W 1986 r. bank centralny ZSRR posiadał 185 oddziałów zarządzających (dla republik, miast, regionów i kraju), którym podlegały 4274 oddziały operacyjne (filie) funkcjonujące w każdym zakątku kraju. Obsługiwały one przedsiębiorstwa i organizacje państwowe w obrębie swojego okręgu działalności. Od 1963 r. Gosbank zarządzał również działalnością systemu kas oszczędnościowych Gostrudsbepkacc (Гострудсберкас), które obsługiwały ludność. W 1986 r. działało 78 500 jednostek organizacyjnych kas oszczędnościowych w postaci oddziałów, filii i agencji.

⁶ Były to banki z udziałem kapitału organizacji radzieckich. Francja – Bank komercyjny dla północnej Europy (Paryż); Wielka Brytania – Moskiewski Bank Narodowy (Londyn), z oddziałami w Libanie (Bejrut) i Singapurze; Niemcy, Ost-West Handelsbank (Frankfurt am Main); Luksemburg – East-West United Bank, Austria – Donau Bank (Wiedeń).

⁷ А. Авраменко, Ф. Чернявсий, *Интеграция...*, *op. cit.*, s. 27.

W przyjętym programie – rozpoczętego w 1985 r. – procesu przebudowy gospodarki radzieckiej (pierestrojki) uwzględniono reorganizację systemu bankowego⁸.

Celem rozpoczętej w 1987 r. reformy bankowej było stworzenie dwuszczeblowego systemu bankowego, doprowadzenie do pełnego rozrachunku i samofinansowania banków specjalistycznych oraz przekształcenia kredytu w instrument finansowania rozwoju społeczno-gospodarczego⁹. W ramach przygotowania reformy oraz w pierwszych jej etapach pracownicy Gosbanku – dzięki jego współpracy z bankami centralnymi w Anglii oraz Belgii – uczestniczyli w specjalnych programach szkoleniowych dotyczących funkcjonowania banku centralnego, jak i banków komercyjnych w gospodarce rynkowej¹⁰.

W pierwszym etapie reformy na bazie istniejących banków państwowych utworzono nowe, wyspecjalizowane banki. W rezultacie nowo powstały dwuszczeblowy system obejmował¹¹:

- ❖ Gosbank (Госбанк СССР) – bank centralny ZSRR pełniący funkcję emisyjną, rozliczeniową i kontrolną, a także zapewniający finansowanie sfery nieprodukcyjnej – administracji państwowej,
- ❖ Agroprombank (Агропромбанк СССР) – bank rolny finansujący producentów rolno-przemysłowych i spółdzielnie spożywców,
- ❖ Promstroibank (Промстройбанк СССР) – bank przemysłowo-budowlany finansujący przemysł, budownictwo, transport i łączność,
- ❖ Zhilsotsbank (Жилсоцбанк СССР) – bank finansujący mieszkalnictwo, usługi komunalne, usługi bytowe, sferę nieprodukcyjną, handel, działalność spółdzielni i indywidualnych podmiotów,
- ❖ Vnesheconombank (Внешэкономбанк СССР) – bank finansujący transakcje zagraniczne,
- ❖ Sberbank (Сберегательный банк СССР) – bank oszczędnościowy świadczący usługi finansowe dla gospodarstw domowych, a także firm i jednostek administracji terenowej¹².

Rozpoczęcie reformy bankowej od administracyjnego ustanowienia dwuszczeblowego systemu bankowego nie przyniosło spodziewanych efektów. Klienci – bez możliwości wyboru banku – zostali rozdzieleni między nowo powstałe banki. Nie

⁸ Н. Кузьмич, *Современная банковская система Беларуси: создание, оценки*, „Банкаўскі веснік”, Минск 2008, Nr 22, s. 58

⁹ В.А. Дадалко, А.В. Дадалко, *Финансы и кредит: Курс лекций*. – Мн.: Армита-Миркетинг, Менеджмент, Минск 1999, s. 159.

¹⁰ Н. Кузьмич, *Современная...*, *op. cit.*, s. 59.

¹¹ *Банковская реформа 1987–1988. История Сбербанка России 1841–1991*, [online], <http://sberbank-history.ru/>, [dostęp 10.12.2010 r.].

¹² Bank ten powstał na bazie systemu kas oszczędnościowych będących w strukturach Gosbanku. Na początku 1988 r. bank oszczędnościowy miał 15 oddziałów republikańskich, 166 okręgowych i miejskich, 4100 oddziałów terenowych z 50 700 filiami i 22 100 agencjami. Zatrudniał 248 000 osób. *Банковская реформа 1987–1988. История Сбербанка...*, *op. cit.*

zmieniło się też zbyt wiele w zakresie stosunków kredytowych. Nadal istniały plany kredytowe, z tym, że każdy bank realizował – ustalony na podstawie głównego planu kredytowego banku centralnego – własny plan kredytowy. W zasadzie monopolistyczna pozycja banków specjalistycznych oraz centralna konsolidacja zasobów nie sprzyjały ani tworzeniu rynku pieniężnego, ani konkurencji. Alokacja środków w gospodarce była nadal nieefektywna, a banki oferowały proste usługi finansowe oraz dotacje dla przedsiębiorstw, za każdą czynność pobierając opłaty. W kolejnym etapie reformy zostały utworzone – głównie na bazie kapitału przedsiębiorstw państwowych różnych branż – pierwsze banki komercyjne, a banki specjalistyczne przeszły na własny rozrachunek i samofinansowanie. W okresie 1988–1989 powstało około 150 nowych banków, a wraz z nimi w banku centralnym komórka nadzoru nad działalnością bankową. Celem tego etapu reformy była kompleksowa przebudowa stosunków gospodarczych w zakresie kredytów oraz wprowadzenie elementów konkurencji w sektorze bankowym. Etap ten przerwał rozpad ZSRR. W połowie 1990 r. Rada Najwyższa ZSRR uchwaliła *Deklarację suwerenności państwowej*, a jesienią przyjęła rządowy program transformacji *Wytyczne dla rozwoju gospodarki narodowej i przejścia do gospodarki rynkowej*, a także dwie ustawy: *O Banku Państwowym ZSRR* oraz *O bankach i działalności bankowej*. Wszystkie republiki wchodzące w skład ZSRR przyjęły analogiczne ustawy i na ich podstawie zaczęły tworzyć własne systemy bankowe¹³.

2. ETAP TWORZENIA DWUSZCZEBŁOWEGO SYSTEMU BANKOWEGO BIAŁORUSI (1991–1995)

Pod względem rozwoju gospodarczego Białoruś była uważana za jedną z lepiej rozwiniętych republik radzieckich. Jednak po rozpadzie ZSRR i osłabieniu więzi z dawnymi republikami gospodarka białoruska przeżyła okres recesji. Jako kraj przemysłowo-rolniczy, posiadający niewielkie zasoby surowców naturalnych (głównie sól potasową), stała się mocno uzależniona od rosyjskiego gazu i ropy naftowej. Bliskie więzi gospodarcze i polityczne z Rosją z jednej strony zapewniały bazę surowcową i rynek zbytu dla białoruskiego przemysłu, z drugiej – błędy w polityce gospodarczej Rosji negatywnie oddziaływały na białoruską gospodarkę. W latach 1992–1995 odnotowano spadek produkcji we wszystkich gałęziach gospodarki, inwestycji i sprzedaży detalicznej towarów, wzrost bezrobocia, galopującą

¹³ J. Rudzińska, *Rosja*, [w:] *Bankowość krajów tworzących gospodarkę rynkową. Europa Środkowa i Wschodnia, kontynuacja reform*, red. A. Janc, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 1998, s. 144.

inflację (w 1992 r. 1200 %) oraz zwiększenie deficytu budżetowego¹⁴. Do głównych przyczyn niepowodzeń w reformowaniu białoruskiej gospodarki zaliczono kłopoty gospodarcze Rosji, problemy zaopatrzeniowe w nośniki energii, niską konkurencyjność towarów białoruskich, a także zatory płatnicze¹⁵.

W tych trudnych warunkach tworzony był dwupoziomowy system bankowy. Na bazie białoruskiego oddziału radzieckiego Gosbanku utworzono Narodowy Bank Białorusi (NBB). Stał się on bankiem centralnym państwa (zabezpieczającym wsparcie polityki gospodarczej rządu), niezależną instytucją niepodległą Białorusi, a jego działalność podlegała nadzorowi Najwyższej Rady Republiki Białorusi¹⁶. Głównym jego celem stało się zabezpieczenie wewnętrznej i zewnętrznej stabilności narodowej waluty i utrzymanie stabilnych cen¹⁷. NBB uzyskał wyłączne prawo do emisji pieniądza, udzielania kredytów rządowi, a także do ustalania kursów wymiany walut. Jego zadania obejmowały działania w zakresie regulacji stosunków kredytowych, operacji walutowych, rozliczeń międzybankowych i międzynarodowych, jak również działania nadzorcze związane z kontrolą pracy pozostałych banków oraz ustaleniem zasad i norm dla prowadzonej przez nie działalności¹⁸.

Drugi poziom systemu bankowego utworzyły oddziały republikańskich specjalistycznych banków ZSRR oraz nowo powstałe banki komercyjne¹⁹. W 1991 r. wszystkie te banki stały się bankami białoruskimi i otrzymały od NBB licencję na działalność bankową na terenie Republiki Białorusi²⁰. Banki komercyjne uzyskały samodzielność w prowadzeniu polityki kredytowej i depozytowej. Mogły też, po uzyskaniu odpowiedniej licencji, prowadzić operacje walutowe²¹. W 1993 r. 18 wiodących banków komercyjnych utworzyło międzybankową giełdę walutową w formie

¹⁴ H. Żukowska, M. Żukowski, *Gospodarka i systemy bankowe w wybranych krajach Europy Wschodniej*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 1999, s. 18–19.

¹⁵ H. Jezierska, *Białoruś*, [w:] *Bankowość krajów...*, *op. cit.*, s. 7–8.

¹⁶ Począwszy od 1992 r., od kiedy Republika Białoruś została członkiem Międzynarodowego Funduszu Walutowego, Europejskiego Banku Odbudowy i Rozwoju, Banku Światowego i Międzynarodowej Korporacji Finansowej, NBB reprezentuje kraj w tych instytucjach oraz współpracuje z ich przedstawicielami.

¹⁷ M. Żukowski, *Transformacja systemu bankowego. Białoruś–Rosja–Ukraina*, SGH, Warszawa 1998, s. 14.

¹⁸ Ю. Антоненко, А. Ильич, *Банковская система: Надежность в крепкой и открытой структуре*, „Банкаўскі веснік”, Минск 1999, Nr 8, s. 6–7.

¹⁹ Do grudnia 1990 r. na terenie republiki powstało 14 nowych banków w formie spółek akcyjnych oraz spółek z ograniczoną odpowiedzialnością. Ich założycielami były organy administracji państwowej, duże państwowe przedsiębiorstwa, a także prywatni przedsiębiorcy. Н. Кузьмич, *Современная...*, *op. cit.*, s. 60.

²⁰ W 1991 r. NBB wydał licencje na działalność 25 banków. *О Национальном Банке Республики Беларусь и банках на территории Республики*, Постановление Верховного Совета Республики Беларусь от 21 декабря 1990 г. [online], <http://pravo.kulichki.com/otrasl/ban/ban01493.htm>, [dostęp 10.12.2010 r.].

²¹ M. Żukowski, *Transformacja...*, *op. cit.*, s. 16.

zamkniętej spółki akcyjnej²². Niski kapitał założycielski, ograniczone formalności oraz duża swoboda działania powodowały szybkie powstawanie nowych banków komercyjnych. W latach 1992–1995 zarejestrowały działalność 32 banki komercyjne (z tego aż 20 w 1994 r.) i 1 oddział banku rosyjskiego.

Wiele z nowoutworzonych banków już na początku działalności popadło w poważne kłopoty finansowe. Do 1996 r. 13 z nich podlegało procesom fuzji i przejęć, 5 banków postawiono w stan likwidacji, 4 utworzyły w 1992 r. bank obsługujący przemysł lekki, handel i gastronomię Belbiznesbank (Белбизнесбанк ОАО). W następnych dwóch latach bank ten przejął jeszcze 2 inne banki komercyjne i stał się jednym z największych banków komercyjnych na Białorusi. W 1995 r. podjęto próbę stabilizacji finansowej, m.in.: usztywniono kurs rubla, obniżono stopę kredytu refinansowego z 480 % w 1994 r. do 66 %, podjęto działania w kierunku zwiększenia oszczędności rublowych, utrzymywano duże ograniczenia dewizowe (m.in.: obowiązek odsprzedaży 100 % dewiz uzyskanych przez przedsiębiorstwa z eksportu)²³.

Mimo że nowa – utworzona administracyjnie – struktura systemu bankowego w większym stopniu odpowiadała potrzebom gospodarki rynkowej, to nadal rola banków w transformacji gospodarczej była niewielka. Banki, w większości z udziałem państwa – z uwagi na niskie kapitały, brak wykwalifikowanego personelu, pozostawanie przy starych metodach i stylu pracy, słabą bazę materialno-techniczną – nie były w stanie skutecznie organizować obsługi klientów, przeprowadzać sprawnie rozliczeń i zapewnić bezpieczeństwo depozytów²⁴. Trzon białoruskiego systemu bankowego ustanowiło 6 największych banków państwowych (Belarusbank, Belwneszekonombank, Belagroprombank, Priorbank, Belpromstroibank, Belinwestbank), które w 1995 r. posiadały około 85% aktywów całego sektora. O ich działalności w dużym stopniu decydowały władze państwowe, a główne zadanie polegało na finansowaniu niedochodowych przedsiębiorstw państwowych.

²² Zamknięta spółka akcyjna (skrót w języku rosyjskim – ЗАО) oraz otwarta spółka akcyjna (skrót w języku rosyjskim – ОАО) – to dwie formy prowadzenia działalności gospodarczej na Białorusi w formie spółki akcyjnej. Zamknięta spółka akcyjna charakteryzuje się m.in. ograniczoną liczbą akcjonariuszy (od 1 do 50), a w przypadku sprzedaży akcji – akcjonariusz powinien zaproponować kupno akcji pozostałym akcjonariuszom spółki i tylko w przypadku ich odmowy ma prawo sprzedać je osobom trzecim. Natomiast otwarta spółka akcyjna może skupiać nieograniczoną liczbę akcjonariuszy, a w przypadku sprzedaży akcji – akcjonariusz może je sprzedać temu, kto zaproponuje wyższą cenę.

²³ H. Jezierska, *Białoruś*, [w:] *Bankowość krajów...*, op. cit., s. 12; H. Żukowska, M. Żukowski, *Gospodarka i systemy...*, op. cit., s. 28.

²⁴ Państwo gwarantowało zwrot depozytów osób fizycznych tylko w bankach z większościowym udziałem państwa. Pozostałe banki komercyjne były zobowiązane do ubezpieczenia wkładów ludności w agencjach ubezpieczeniowych.

Tabela 1. Wielkości charakteryzujące białoruski system bankowy (wartości w mln BYR)

Kryterium	31.12.1992	31.12.1995
Liczba banków, w tym:	25	42
banki z większościowym udziałem państwa	11	9
banki z udziałem kapitału zagranicznego	0	6
Przedstawicielstwa banków zagranicznych	1	8
Oddziały banków	447	
Suma bilansowa	66,2	24 609
Kwota depozytów	63,5	19 903
Kwota kredytów	40,0	14 211,7
Kapitały banków	1,4	3 690
Udział kapitału zagranicznego w sektorze bankowym	–	bd.
Stopa refinansowania (1991 r. – 12%; 1994 r. – 480%)	30%	66%

Źródło: opracowanie na podstawie informacji zawartych na stronach internetowych NBB, www.nbrb.by/statistics/sref.asp oraz *Об одобрении Концепции развития банковской системы Республики Беларусь на 2001–2010 годы*, Указ Президента Республики Беларусь от 28.05.2002, Nr 274 [online], http://bankzakonov.com/republic_pravo_by_2010/blocka7/rtf-y1i6w9/str3n.htm [dostęp 10.12.2010 r.].

3. ETAP UMACNIANIA SEKTORA BANKOWEGO (1996–2001)

Od 1996 r. Białoruś odnotowywała wzrost gospodarczy. Wyraźnie wzrósł obrót w handlu zagranicznym, głównie z Rosją. Przy czym polityka gospodarcza Białorusi w dalszym ciągu opierała się na kontrolach administracyjnych i wspieraniu nierentownych sektorów produkcyjnych za pomocą subwencji i preferencyjnych kredytów. Również NBB wspierał niektóre sektory w sposób pośredni, np. obniżając rezerwę obowiązkową w bankach kredytujących rolnictwo. Międzybankową giełdę walutową podporządkowano NBB, któremu zlecono także organizację wtórnego obrotu rządowymi papierami wartościowymi i emitowanymi przez siebie obligacjami. W efekcie doszło do administracyjnego ustalania kursu rubla oraz rosnących oczekiwań państwa wobec banków do zakupu dłużnych papierów wartościowych i obligacji NBB²⁵. Dodatkowo administracyjne regulowanie oficjalnego kursu wymiany białoruskiego rubla oraz polityki stóp procentowych kredytów i depozytów

²⁵ W 1998 r. doszło do połączenia międzybankowej giełdy walutowej oraz giełdy papierów wartościowych i powstała białoruska giełda walutowo-kapitałowa z większościowym udziałem NBB. Składała się z 2 segmentów rynku walutowego oraz rynku papierów wartościowych. Д. Францевич, *Особенности национального рынка. Белорусская валютно-фондовая биржа*, Журнал

spowodowało powstanie deformacji na rynku pieniężnym i walutowym: wartości ujemne realnych stóp procentowych, zmniejszenie oszczędności, wielość kursów, braki waluty, rozwinięcie szarej strefy, itp.

Silne powiązanie gospodarki Białorusi z gospodarką Rosji, a także niekonsekwencja w przeprowadzaniu reform miały bardzo duży wpływ na przekształcenia w systemie bankowym i zapewnienie stabilności banków. Kontynuowano działania w kierunku zwiększenia kapitałów banków komercyjnych, rozwoju konkurencji między bankami i wzrostu dostępu oraz jakości usług bankowych dla klientów. Od 1996 r. podniesiono wymóg kapitału zakładowego dla nowo tworzonych banków – do 2 mln ECU dla banków krajowych i do 5 mln ECU dla banków zagranicznych, oddziałów banków zagranicznych oraz banków z udziałem kapitału białoruskiego i zagranicznego. Zakazano wszystkim podmiotom, z wyjątkiem banków i instytucji finansowych mających licencję, działalności związanej z gromadzeniem środków pieniężnych osób fizycznych i prawnych²⁶. Od 1996 r. w NBB zaczęto tworzyć fundusz gwarancyjny wkładów osób fizycznych dla banków z większościowym udziałem kapitału prywatnego, a w 1998 r. wprowadzono gwarancje państwa dotyczące wkładów ludności w walucie obcej (stanowiły ponad połowę gromadzonych przez banki oszczędności) w ośmiu bankach z większościowym udziałem państwa realizujących programy państwowe²⁷.

Na tym etapie wprowadzono wiele innych aktów prawnych mających na celu eliminację istniejących nieprawidłowości oraz poprawę stabilności sektora bankowego, a dotyczących m.in.:

- ❖ unormowania działalności niebankowych instytucji finansowych,
- ❖ określenia listy banków uprawnionych do obsługi programów państwowych i otwierania rachunków organom państwowym i innym podmiotom będącym własnością państwa,
- ❖ zasiadania przedstawiciela państwa w wyższych organach banku (z udziałem państwa) z prawem powstrzymania decyzji, które mogłyby spowodować stratę banku lub państwa,
- ❖ zobowiązania banków do przekazywania do NBB informacji o każdym kredycie przewyższającym 10 000 USA,

«Биржевой лидер» Nr 11 [online], www.profi-forex.org/journal/number11/page8.html [dostęp 10.12.2010 r.].

²⁶ Za naruszenie tego zakazu podmiotom przyjmującym oraz deponującym środki groziły kary, a zdeponowane środki finansowe stawały się własnością państwa. *О мерах по упорядочению банковской и иной финансовой деятельности*, Указ Президента Республики Беларусь от 2 мая 1996 г., Nr 157 [online], http://ncpi.gov.by/sbornik/sb_text.asp?NR=P39800157 [dostęp 10.12.2010 r.].

²⁷ А. Установич, *Правовые аспекты гарантирования возврата банковских вкладов*, „Банкаўскі веснік”, Минск 2003, nr 10, s. 30; *О гарантиях сохранности средств физических лиц в иностранной валюте, находящихся на счетах и во вкладах (депозитах) в банках Республики Беларусь*, Декрет Президента Республики Беларусь от 20 апреля 1998 г. Nr 4 [online], www.levonevski.net/pravo/razdel1/num2/1d2340.html [dostęp 10.12.2010 r.].

- ❖ prawa NBB do żądania usunięcia (w następnych latach prawo usunięcia) ze stanowiska zarządzającego bankiem w przypadku niejednokrotnego (dwa i więcej w ciągu roku) nie zastosowania się banku do rozporządzeń i ustalonych norm ostrożnościowych, a także nakładania kar finansowych na pracowników banków za: przedterminowe wypłacanie odsetek od depozytów, naliczanie i wypłatę podwyższonych odsetek innym pracownikom (50–200 minimalnych płac) oraz za wypłatę kredytu osobom już zadłużonym i nie spłacającym zobowiązań (150–500 minimalnych płac)²⁸,
- ❖ określenia zasad i poziomu ustalania podstawowych i dodatkowych wynagrodzeń pracowników banków komercyjnych,
- ❖ uregulowania procedury i warunków postępowania upadłościowego²⁹,
- ❖ prawa banków do delegowania swoich przedstawicieli w charakterze obserwatorów działalności gospodarczej podmiotów, które nie zapewniają terminowej spłaty kredytów oraz kontroli przepływu środków w walucie obcej i rublach białoruskich na wszystkich rachunkach tych podmiotów, w celu odzyskania zaległych rat (włącznie z prawem zawieszenia wypłaty środków na wynagrodzenia kadry kierowniczej podmiotu – kwoty powyżej minimalnego wynagrodzenia pracowniczego)³⁰.

Białoruska gospodarka, a następnie banki, bardzo dotkliwie odczuły kryzys finansowy w Rosji 1998–1999³¹. Doszło do zahamowania restrukturyzacji i wysokiej inflacji³². W 2000 r. nastąpiła denominacja rubla (skreślono trzy zera), ujednociono kurs wymiany rubla, zliberalizowano rynek walutowy, a przede wszystkim dokonano zmian w zakresie podporządkowania NBB, w wyniku których stał się on niezależny od rządu (zaczął podlegać nadzorowi Prezydenta). W nowym prawie bankowym – Kodeks ban-

²⁸ *О мерах по регулированию банковской деятельности в Республике Беларусь*, Указ Президента Республики Беларусь от 24 мая 1996 г. № 209 [online], http://ncpi.gov.by/sbornik/sb_text.asp?NR=P39600209 [dostęp 10.12.2010 r.].

²⁹ *Об экономической несостоятельности (банкротстве)*, Закон Республики Беларусь от 18.07.2000 г., № 423-3 [online], www.levonevski.net/pravo/norm2009/num35/d35510.html [dostęp 10.12.2010 r.].

³⁰ *О направлении представителей банков в качестве наблюдателей за хозяйственной деятельностью юридических лиц, не обеспечивающих своевременного возврата кредитов и выполнения договоров залога*, Указ Президента Республики Беларусь от 10.03.2000 г., № 124 [online], www.levonevski.net/pravo/norm2009/num36/d36060.html [dostęp 10.12.2010 r.].

³¹ Wystąpiła duża inflacja, w kantorach coraz trudniej było kupić zagraniczne waluty. Prezydent nakazał przywrócić poprzedniego kursu dolara i starych cen w sklepach, zdymisjonował szefa banku centralnego, dodrukowano inflacyjne pieniądze, zaczęto ostro kontrolować handel walutą. Dodrukowane pieniądze posłużyły w dużej części na sfinansowanie akcji siewu i zbioru płodów rolnych, a także na rozwój budownictwa. Na rezultaty nie trzeba było długo czekać. Kurs oficjalny i czarnorynkowy tak znacznie się różnił, że rubel przestał być notowany na Międzynarodowej Giełdzie Walutowej w Moskwie. W. Sokólski, *Bankructwo Białorusi*, „Wprost” 1998, Nr 50.

³² Т.В. Сорокина, *Бюджет Беларуси: генезис и развитие*, Мн.: Маладзёчок 2000, s. 182.

kowy Republiki Białoruś³³ – określono zasady działalności bankowej, status prawny podmiotów, uregulowano stosunki między nimi, oraz ustanowiono procedury tworzenia, funkcjonowania, reorganizacji i likwidacji banków i niebankowych instytucji finansowych³⁴. Do trzech czynności zastrzeżonych tylko i wyłącznie dla banków zaliczono:

- gromadzenie środków finansowych (oszczędności) osób fizycznych i prawnych;
- lokowanie zebranych środków finansowych we własnym imieniu i na własny rachunek na warunkach zwrotności;
- prowadzenie rachunków bankowych osób fizycznych i prawnych.

Tabela 2. Wielkości charakteryzujące białoruski system bankowy (wartości w mld BYR)

Kryterium	31.12.2001 r.
Liczba banków, w tym:	25
banki z większościowym udziałem państwa	7
banki z udziałem kapitału zagranicznego	20
Przedstawicielstwa banków zagranicznych	8
Sieć oddziałów	529
Suma bilansowa	6 969,2
Kwota depozytów	2 618,96
Kwota kredytów	2 849,92
Kapitały banków	431,90
Udział kapitału zagranicznego w sektorze bankowym	9,5%
Stopa refinansowania (1996 r. – 35%; 1999 r. – 120%)	48%

Źródło: opracowanie na podstawie informacji zawartych na stronach internetowych NBB, www.nbrb.by/statistics/sref.asp oraz *Об одобрении* oraz *Об одобрении Концепции...*, *op. cit.*

Etap ten charakteryzuje się zmniejszeniem liczby banków z 42 w 1996 r. do 25 w 2001 r., w rezultacie bankructwa (16) oraz połączenia czy przejęcia małych banków przez duże (7). W tym czasie powstało 6 nowych banków, w tym jeden z kapitałem rosyjskim. Pozycję dominującą w systemie bankowym nadal zachowało 6 banków o znaczeniu systemowym (Belarusbank, Belagroprombank, Belpromstroibank, Priorbank Belbiznesbank – wcześniej Belinvestbank – i Belwnesheconombank), których aktywa na koniec 2001 r. stanowiły łącznie 88,9% aktywów wszystkich ban-

³³ *Банковский кодекс Республики Беларусь, Кодекс Республики Беларусь от 25.10.2000 г.*, Nr 441-3 [online], www.levonevski.net/pravo/norm2009/num35/d35180.html [dostęp 10.12.2010 r.].

³⁴ Н. Прасолова, *Совершенствование банковского законодательства за двадцатилетний период*, „Банкаўскі веснік”, Минск 2010, Nr 22, s. 10.

ków i 77,3% kapitałów. W zarządach tych banków zasiadali ministrowie lub wysocy urzędnicy z NBB. Banki te często kredytowały projekty nieefektywne ekonomicznie, ale atrakcyjne politycznie. Do tego straty przedsiębiorstw i brak spłaty zobowiązań oraz nieproporcjonalnie duża część barterowych rozliczeń doprowadziły do wzrostu ryzyka kredytowego we wszystkich bankach, pogorszenia ich kondycji finansowej i zmniejszenia stabilności systemu bankowego jako całości³⁵. Na koniec 2001 r. wymagany kapitał w wysokości 2 mln EURO osiągnęło zaledwie 15 banków, a w ośmiu był on niższy od 1 mln EURO. Istniejąca struktura systemu bankowego sprzyjała tendencjom monopolistycznym, ograniczała konkurencję, utrudniała wzrost i poprawę jakości usług świadczonych przez banki. Lista usług świadczonych przez banki była 6–7-krotnie krótsza od tych w rozwiniętych gospodarkach rynkowych, a przy tym ówczesna technologia bankowa była niezbyt umiejętnie wykorzystywana przez banki³⁶.

4. ETAP INTENSYWNEGO ROZWOJU SYSTEMU BANKOWEGO (2002–2006)

Na początku XXI w. Białoruś charakteryzowała duża zależność gospodarcza od Rosji (całkowita od dostaw rosyjskich surowców energetycznych), zwiększenie kontroli państwa nad sektorem prywatnym i renacjonalizacja wielu przedsiębiorstw. Wraz z przyjęciem i zatwierdzeniem – dekretem prezydenckim – *Koncepcji rozwoju systemu bankowego w Republice Białoruś 2001–2010* – rozpoczął się też trzeci, bardzo intensywny etap rozwoju białoruskiego systemu bankowego³⁷. Miał on doprowadzić do:

- ❖ wzmocnienia stabilności systemu bankowego (zbliżenia parametrów do poziomu europejskiego i umożliwienia integracji systemu bankowego Białorusi z systemami finansowymi regionalnymi, a także globalnym),
- ❖ wprowadzenia efektywnej polityki pieniężno-kredytowej,
- ❖ zwiększenia zaufania deponentów oraz inwestorów (krajowych i zagranicznych) do banków.

Był to pierwszy etap – zdecydowanie różniący się od poprzednich nie uporządkowanych (bezplanowych) – którego założenia zostały starannie przygotowane na podstawie szczegółowych analiz dotychczasowych działań i ich efektów oraz oceny aktualnego stanu sektora bankowego. Rozwój systemu bankowego został ściśle powiązany z rozwojem całej gospodarki, a realizacja wytyczonych celów i zadań została rozplanowana na kilka lat. W efekcie skoordynowane działania miały doprowadzić do zmniejszenia własności państwowej, zwiększenia liberalizacji gospodarki i konkurencji, zwiększenia tempa reform gospodarczych, niezależności

³⁵ H. Żukowska, M. Żukowski, *Gospodarka i systemy...*, op. cit., s. 19–21.

³⁶ *Об одобрении Концепции...*, op. cit.

³⁷ *Ibidem*.

regulacji bankowych, a także wyeliminowania często wzajemnie wykluczających się przepisów³⁸.

Na początku uwagę skupiono na zapewnieniu bezpieczeństwa finansowego poprzez wczesną identyfikację, kontrolę i minimalizację ryzyka bankowego. Od 2002 r. banki zaczęło obowiązywać wiele norm – dostosowanych do regulacji europejskich – ustalonych w *Kodeksie regulacji ostrożnościowych*³⁹ i dotyczących m.in.: organizacji kontroli wewnętrznej, klasyfikacji należności i tworzenia rezerw na należności, wielkości kapitału założycielskiego (5 000 000 Euro), współczynnika wypłacalności (w 2005 r. został obniżony z 10% do 8%)⁴⁰, wskaźników płynności, koncentracji ryzyka, wielkości kapitału ustawowego dla banków mających licencje na gromadzenie oszczędności ludności (10 000 000 Euro), maksymalnej sumy gromadzonych oszczędności ludności (nie większej niż fundusze własne), czy stosunku zebranych depozytów od osób fizycznych do sumy aktywów o niskim ryzyku (nie powinna przekraczać 1).

Stworzono również *Komitet Polityki Pieniężnej* Narodowego Banku Białorusi⁴¹. Celem jego działalności stało się opracowywanie krótkoterminowych kierunków polityki pieniężnej oraz koordynacja działań wszystkich jednostek organizacyjnych NBB realizujących zadania w zakresie polityki pieniężnej. W gestii komitetu znalazły się decyzje:

- ❖ o zmianie oficjalnego kursu rubla białoruskiego,
- ❖ o zmianie stóp procentowych dotyczących operacji NBB oraz operacji na rynku międzybankowym,
- ❖ dotyczące limitów emisji pieniądza itp.

W 2004 r. kurs rubla białoruskiego został powiązany z kursem rubla rosyjskiego, co spowodowało, że kurs walutowy BYR w stosunku do dolara amerykańskiego oraz Euro był stabilny. Zmniejszenie inflacji ustabilizowało sytuację na rynku finansowym (stopa refinansowania spadła z 48% na początku 2002 r. do 10 % w końcu 2006 r.) – obniżono oprocentowanie kredytów, a realne oprocentowanie depozytów stało się dodatnie. Głównym czynnikiem wzrostu PKB Białorusi była stymulująca rozwój polityka rządowa, wspierana kredytami bankowymi. W efekcie nastąpiło wyraźne zwiększenie produkcji przemysłu i rolnictwa oraz nakładów inwestycyjnych. Jednak to, co było dobre dla gospodarki, nie sprzyjało stabilności i bezpie-

³⁸ В. Шуклин, *Банки и право: коллизии законодательства*, „Банкаўскі веснік”, Минск 2003, Nr 19, s. 17–19.

³⁹ *Об утверждении Правил регулирования деятельности банков и небанковских кредитно-финансовых организаций*, Постановление Правления Национального банка Республики Беларусь от 28 июня 2001 г. Nr 173 [online], <http://www.levonevski.net/pravo/razdelb/text267/index.html> [dostęp 10.12.2010 r.].

⁴⁰ О. Крамаренко, *Актуальные вопросы банковского надзора*, „Банкаўскі веснік”, Минск 2005, Nr 31, s. 17.

⁴¹ Komisja składa się z 8 osób – dyrektorów departamentów NBB, realizujących politykę pieniężną, a jej przewodniczącym jest prezes NBB.

czeństwu systemu bankowego. Z jednej strony wdrażano coraz więcej uregulowań oraz norm ostrożnościowych, z drugiej czyniono wiele wyjątków, np. obniżano normy lub zwalniano z ich przestrzegania banki prowadzące działalność w Wolnych Strefach Ekonomicznych, czy banki państwowe⁴². Te ostatnie w dalszym ciągu były pod silną presją ze strony władz państwowych. Jej skutkiem było udzielanie przez nie niskooprocentowanych kredytów przedsiębiorstwom państwowym, które wymagały głębokiej restrukturyzacji, nie prowadziły działań naprawczych i często były deficytowe, a także zakup za wolne środki państwowych papierów dłużnych. Dodatkowo sektor bankowy był osłabiany przez rządowe interwencje podejmowane w celu zapewnienia środków dewizowych na zakup importowanego zboża i kredytów dla sektora rolnego. Eksporterzy byli zobowiązani do odsprzedaży 30% dewiz pochodzących z eksportu (do 1996 r. – 100%, do 2003 r. – 50%)⁴³, które były kierowane przez NBB do importerów towarów priorytetowych.

W latach 2001–2006 liczba banków komercyjnych niewiele się zmieniła – 4 banki uległy likwidacji, utworzono 6 nowych banków, a 3 banki podlegały procesom fuzji i przejęć. Największe białoruskie banki (Belarusbank, Belwnesheconombank, Belagroporombank, Priorbank, Belpromstroibank, Belinwestbank) wraz z bankiem centralnym (NBB) posiadały ponad 87% wszystkich aktywów bankowych na Białorusi, obsługiwały około 88% kredytów dla przedsiębiorstw oraz 90% kredytów i lokat bankowych ludności. Państwo miało większościowe udziały we wszystkich z tych banków, z wyjątkiem Priorbanku, którego głównymi akcjonariuszami stali się Raiffeisen Zentralbank AG z 63,04% udziałów oraz Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju będący właścicielem 13,5% akcji⁴⁴. W latach 2001–2006 liczba oddziałów banków zmniejszyła się o ponad 100 (z 529 w 2001 r. do 421 na koniec 2006 r.). Tłumaczono to optymalizacją działalności banków, eliminacją nierentownych oddziałów i wykorzystaniem nowoczesnych technologii informatycznych – nastąpił rozwój bankowości internetowej, usług świadczonych za pośrednictwem kiosków i telefonii komórkowej. Rozwinał się system płatności bezgotówkowych, powstało centrum rozliczania kart oraz zaczęły się intensywnie rozwijać różne formy kredytów dla

⁴² *Об утверждении правил создания и регулирования деятельности банков на территории свободных экономических зон Республики Беларусь*, Постановление Правления Национального Банка Республики Беларусь 28 июня 2001 г., Nr 174 [online], <http://www.kaznachey.com/doc/415HAmALoc/> [dostęp 10.12.2010 r.].

⁴³ H. Żukowska, M. Żukowski, *Gospodarka i systemy...*, op. cit., s. 28.

⁴⁴ PRIORBANK S.A. obsługuje prawie 40% operacji handlu zagranicznego Białorusi. Dzięki współpracy z zagranicznymi bankami i powiązaniom z międzynarodowymi systemami finansowymi bank ten stał się jednym z podstawowych kanałów pozyskiwania kredytów i inwestycji zagranicznych dla gospodarki Białorusi. Posiada swoje przedstawicielstwa we Frankfurcie nad Menem, w Moskwie i w Warszawie. Jest jednym z czterech banków, w których otwarto linie kredytowe Europejskiego Banku Odbudowy i Rozwoju na rozwój małej i średniej przedsiębiorczości. Współpracuje z polskim bankiem Pekao S.A. w zakresie obsługi transakcji handlu zagranicznego.

ludności. Podsumowano także realizację przyjętej koncepcji w latach 2001–2005 oraz przygotowano nowy – uwzględniający zmiany warunków funkcjonowania banków oraz eliminujący błędy – program rozwoju systemu bankowego na lata 2006–2010⁴⁵.

Tabela 3. Wielkości charakteryzujące białoruski system bankowy (wartości w mld BYR)

Kryterium	31.12.2006 r.
Liczba banków, w tym:	30
banki z większościowym udziałem państwa	4
banki z udziałem kapitału zagranicznego	26
Przedstawicielstwa banków zagranicznych	11
Liczba oddziałów	421
Suma bilansowa	29 037,16
Kwota depozytów	14 557,3
Kwota kredytów	22 271,5
Kapitały banków	5 150,2
Udział kapitału zagranicznego w sektorze bankowym	7,8%
Stopa refinansowania (2002 r. – 38%; 2004 r. – 17%)	10%

Źródło: opracowanie na podstawie informacji zawartych na stronach internetowych NBB, www.nbrb.by/statistics/sref.asp, www.nbrb.by/publications/regulrep/banksector_rep2006.pdf [dostęp 10.12.2010 r.].

5. ETAP ZWIĘKSZANIA EFEKTYWNOŚCI I STABILNOŚCI SYSTEMU BANKOWEGO ORAZ POLITYKI PIENIĘŻNO-KREDYTOWEJ KRAJU (2007–2010)

Z początkiem 2007 r. został zatwierdzony (z rocznym opóźnieniem) dekretem prezydenta nowy program rozwoju sektora bankowego na lata 2006–2010. Jego głównym celem było wzmocnienie roli sektora bankowego w rozwoju społeczno-gospodarczym kraju. Program zakładał działania w kierunku: zwiększenia zaufania w sektorze bankowym; zwiększenia kredytowania gospodarki (przede wszystkim inwestycji); rozwoju i poprawy jakości usług bankowych i dostosowania do poziomu zgodnego z międzynarodowymi standardami; poprawy efektywności aktów regulujących rozwój sektora bankowego i wykluczenie sprzeczności między nimi; poprawy

⁴⁵ *Программа развития банковского сектора экономики Республики Беларусь на 2006–2010 годы*, [online] www.nbrb.by/publications/banksectordev06-10.pdf [dostęp 10.12.2010 r.].

organizacji banków (efektywniejszego wykorzystania technologii informatycznych, usprawnienia systemu płatności i obrotu bezgotówkowego, rachunkowości i sprawozdawczości, szkoleń zawodowych); integracji ze światowym systemem bankowym⁴⁶. Jednak z uwagi na globalny kryzys finansowy i kłopoty gospodarcze wielu krajów, władze Białorusi skoncentrowały się na podejmowaniu działań zapobiegających powstaniu sytuacji kryzysowej oraz chroniących system przed skutkami kryzysu⁴⁷.

W 2007 r. rząd skupił się na tworzeniu lepszych warunków do prowadzenia biznesu; budowie odpowiedniej bazy prawnej oraz systemu podatkowego, który byłby atrakcyjny dla zagranicznych inwestorów⁴⁸. Jednocześnie podjęto wiele działań w celu zwiększenia kredytowania przez banki gospodarki realnej, zmniejszenia ryzyka kredytowego, a także odpowiedzialności banków za finansowanie programów państwowych. Na początku 2007 r. w strukturach NBB uruchomiono biuro informacji kredytowej (Rejestr Kredytowy), które gromadzi, przetwarza i dystrybuuje informacje o historii kredytowej kredytobiorców z wszystkich banków. Zobowiązano banki do przesłania do rejestru informacji nie tylko o zawartych umowach kredytowych, ale również umowach pożyczek, zastawu, poręczenia i gwarancji⁴⁹. Zgodnie z zaleceniami MFW rozpoczęto działania w kierunku powołania specjalnej agencji finansowej, która przejęłaby finansowanie programów rządowych (obecnie

⁴⁶ *Программа развития...*, *op. cit.*, s. 28–29.

⁴⁷ Białoruś już na początku 2007 r. znalazła się w trudnej sytuacji gospodarczej. Gospodarka białoruska funkcjonowała na preferencyjnych warunkach dostaw surowców energetycznych gwarantowanych przez Rosję. Podwyżki cen gazu, zmiany zasad handlu ropą naftową czy ograniczenia dostaw wpłynęły na pogorszenie wyników bardzo ważnego strategicznie dla Białorusi przemysłu naftowego. Poglębiający się kryzys na rynkach finansowych oraz związane z nim problemy gospodarcze innych krajów spowodowały trudności ze zbytym wytworzonej produkcji, a w rezultacie jej spadek oraz obniżenie plac.

⁴⁸ W grudniu 2007 r. prezydent wydał dwa istotne dekrety, które uprościły sposób rejestracji i likwidacji działalności gospodarczej (w jednym okienku w ciągu 5 dni). Wprowadzono też ulgi dla przedsiębiorstw inwestujących w małych miasteczkach do 50 tys. mieszkańców (przez pierwsze 5 lat będą one zwolnione z podatku dochodowego i obowiązku odsprzedaży dewiz na rzecz państwa). Umożliwiono sprzedaż nierentownych przedsiębiorstw za 20% ich wartości, a tych, których wartość jest zerowa bądź ujemna, za tzw. 1 stawkę bazową (czyli 11 EUR lub 16 USD). Zniesiono tzw. złotą akcję, czyli nadzwyczajne prawa państwa do przejęcia kontroli nad zarządzaniem prywatnym przedsiębiorstwem w przypadku np. stwierdzenia zagrożenia sytuacji społecznej pracowników lub naruszenia interesów państwowych. Wprowadzono wiele ulg i zwolnień dla białoruskich przedsiębiorstw korzystających z kredytów zagranicznych przeznaczonych na realizację projektów inwestycyjnych.

⁴⁹ *О кредитных историях*, Закон Республики Беларусь от 10.11.2008 г., Nr 441-3, [online] <http://www.levonevski.net/pravo/norm2009/num02/d02589.html> [dostęp 10.12.2010 r.].

Możliwość uzyskania odpłatnych raportów kredytowych mają nie tylko banki, ale także osoby fizyczne i prawne oraz organizacje międzynarodowe. W wielu wypadkach wymaga to pisemnej zgody podmiotu, którego historia dotyczy. Na koniec 2009 r. w biurze było 2,76 mln kredytowych historii, z czego 2,73 mln to historie osób fizycznych.

zajmuje się nimi 9 banków, a kredyty tego rodzaju stanowią około 45% wszystkich kredytów), a także od banków nie spłacone z tego tytułu kredyty.

W zasadzie białoruska gospodarka została dotknięta światowym kryzysem w sposób bezpośredni w niewielkim stopniu. Przyczyniły się do tego m.in.: niski poziom rozwoju i odizolowanie białoruskiego rynku finansowego, dominacja własności państwowej, pomoc finansowa z zewnątrz⁵⁰, a także szybko podejmowane przez państwo kroki mające na celu stymulowanie wzrostu gospodarczego⁵¹. Banki zaś odczuły pogorszenie warunków działalności poprzez wzrost ryzyka walutowego, ryzyka płynności, a także ryzyka kredytowego⁵². Podjęto wiele działań zapobiegających rozwojowi kryzysowej sytuacji w bankach, m.in.:

- ❖ w grudniu 2008 r. przeznaczono 135 000 000 USD z budżetu państwa na uzupełnienie kapitałów własnych banków państwowych,
- ❖ od 1 stycznia 2009 r. wprowadzono gwarancje pełnego bezpieczeństwa środków finansowych osób fizycznych w rublach białoruskich i walucie obcej zdeponowanych na rachunkach w bankach Republiki Białoruś oraz zwrotu 100% środków w walucie rachunku lub depozytu w przypadku cofnięcia bankowi licencji na gromadzenie oszczędności osób fizycznych⁵³,
- ❖ od 1 stycznia 2009 r. – z uwagi na szybki przyrost wartości kredytów konsumpcyjnych, kart kredytowych, kredytów hipotecznych i samochodowych – wprowadzono obowiązkowe rezerwy na kredyty w sytuacji regularnej w wysokości 1%⁵⁴,
- ❖ podniesiono wymóg minimalnego kapitału dla banków mających licencję na gromadzenie oszczędności ludności z 10 000 000 Euro do 25 000 000 Euro,

⁵⁰ Białoruś w latach 2008–2009 otrzymała pożyczki od: MFW – 2,46 mld dolarów, Rosji – 1 mld dolarów, Chin – 2,9 mld dolarów (od 2007 r. chiński juan stał się jedną z walut rezerwowych NBB) i Wenezueli – 0,5 mld dolarów. W ten sposób zadłużenie zagraniczne kraju (w większości krótkoterminowe) w ciągu tylko dwóch lat wzrosło ponad dwukrotnie (w 2007 r. wynosiło 6,8 mld dolarów, a w 2009 r. już 14,8 mld dolarów).

⁵¹ Władze – w celu podtrzymania wzrostu całej gospodarki i poziomu zatrudnienia, a także z zamiarem poprawy standardu życia mieszkańców – zaczęły aktywnie wspierać rozwój sektora budowlanego. Szczególną troską objęto budownictwo mieszkaniowe. Finansowanie większości inwestycji budowlanych z budżetu centralnego, mimo kryzysu, gwarantuje ich kontynuację.

⁵² А. Галов, А. Байко, *Первоочередные задачи повышения устойчивости банковского сектора*, „Банкаўскі веснік” Минск 2009, Nr 28, s. 9–14.

⁵³ *О гарантиях сохранности денежных средств физических лиц, размещенных на счетах и (или) в банковские вклады (депозиты)*, Декрет Президента Республики Беларусь Nr 22 z 4 listopada 2008 r. [online], <http://law.sb.by/755> [dostęp 10.12.2010 r.].

⁵⁴ *Инструкция о порядке формирования и использования банками и небанковскими кредитно-финансовыми организациями специальных резервов на покрытие возможных убытков по активам и операциям, не отраженным на балансе*, Постановление Правления Национального банка Республики Беларусь, 28 сентября 2006 г., Nr 138 (с учетом дополнений и изменений), внесенных постановлением Правления Национального банка от 25.06.2010 г., **Nr 175** [online], <http://www.nbrb.by/Legislation%5CBankRegul/Documents/BankSpecialReserve.rtf> [dostęp 10.12.2010 r.].

- ❖ zobowiązano banki do podawania efektywnej stopy oprocentowania kredytów,
- ❖ w I półroczu 2009 r. z budżetu państwa przeznaczono 58 000 000 USD na dopłatę do oprocentowania oraz spłatę odsetek od preferencyjnych kredytów dla rolnictwa, na rozwój mieszkalnictwa i usług komunalnych,
- ❖ w lipcu 2009 r. wprowadzono zakaz udzielania przez banki kredytów walutowych (udział kredytów walutowych w kredytach ogółem w ciągu roku zmalał z 33,57% do 28,3% na koniec II kwartału 2010 r.).

Tabela 4. Wielkości charakteryzujące białoruski system bankowy

Kryterium	Stan na 30.06.2010 r.	
	w mld BYR	w mln USD
Liczba banków, w tym:	31	
banki z większościowym udziałem państwa	4	
banki z udziałem kapitału zagranicznego	25	
Przedstawicielstwa banków zagranicznych	8	
Liczba oddziałów	247	
Suma bilansowa	96 697,6	32 019,1
Kwota depozytów	49 134,6	16 269,7
Kwota kredytów	73 265,3	24 260
Udział trudnych kredytów w kredytach ogółem	5,32%	
Kapitały banków	14 152,4	4 686,2
Zysk po opodatkowaniu (I–VI)	806,5	267
Udział kapitału zagranicznego w sektorze bankowym	27,75%	
Stopa refinansowania (2007 r. – 10%; 2008 r. – 12%; 2009 r. – 13,5%)	10,5%	

Źródło: opracowanie na podstawie informacji zawartych na stronach internetowych NBB, www.nbrb.by/statistics/sref.asp; www.nbrb.by/system/banksector/2010/bs_20100701.pdf [dostęp 10.12.2010 r.].

Dokonana – w celu zwiększenia konkurencyjności białoruskiej gospodarki – dewaluacja rubla białoruskiego o 20% i jednocześnie zmiana sposobu ustalania kursu (na podstawie koszyka walut, w którym w równej części znalazły się: amerykański dolar, euro i rubel rosyjski), spowodowała odejście od oszczędności w walucie narodowej. Udział depozytów walutowych wzrósł z 39% w depozytach ogółem na początku 2009 r. do 56% na 1 lipca 2009 r. Aby zwiększyć atrakcyjność oszczędności w walucie krajowej, zachęcano banki komercyjne do podniesienia stóp procentowych na depozyty terminowe w rublach dla osób fizycznych. Do zmian polityki depozytowej – szczególnie w zakresie depozytów długoterminowych – zmusił banki zakaz udzielania kredytów walutowych. Banki wprowadziły wiele nowych rodzajów

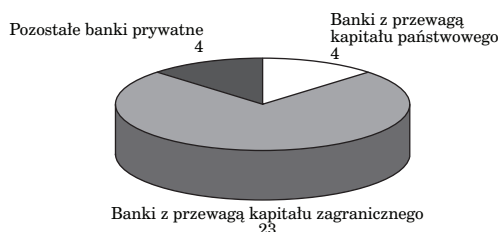
depozytów, umożliwiającących wcześniejsze wycofanie środków z konta bez utraty odsetek, miesięczne wypłaty odsetek, czy też gwarantujących dodatkowe dochody za okres oszczędzania⁵⁵. W efekcie już na koniec czerwca 2010 r. udział depozytów walutowych w depozytach ogółem zmalał do 40,1%.

W celu przyciągnięcia kapitału zagranicznego do banków wprowadzono uproszczoną procedurę rejestracji i licencjonowania banków oraz organizacji finansowo-kredytowych nie będących bankami. Obniżono także wysokość kapitału regulacyjnego wymaganego do uzyskania licencji na prowadzenie operacji bankowych kamieniami i metalami szlachetnymi z 25 000 000 do 5 000 000 euro. Podniesiono także dopuszczalny limit udziału kapitału zagranicznego w kapitale sektora bankowego z 25% do 50%. Podjęte przez władze działania doprowadziły do wzrostu udziału kapitału zagranicznego w kapitale sektora bankowego z 16,96% w 2009 r. do 27,75% na koniec II kwartału 2010 r.

6. STAN BIAŁORUSKIEGO SEKTORA BANKOWEGO NA 30 CZERWCA 2010 ROKU

Na koniec czerwca 2010 r. system bankowy Białorusi obejmował 31 banków komercyjnych. Wśród nich są 23 banki komercyjne z większościowym udziałem kapitału zagranicznego, w tym 9 ze 100% udziałem kapitału zagranicznego (zob. wykres 1). 14 banków działa w formie zamkniętej spółki akcyjnej, a 18 w formie otwartej spółki akcyjnej. Działające w systemie banki to banki uniwersalne, większość z nich – 13 – to małe banki z większościowym udziałem kapitału zagranicznego, natomiast 3 z 4 największych banków w systemie posiadają większościowy udział kapitału państwowego (zob. wykres 2). W sektorze bankowym jest zatrudnionych 52 400 osób.

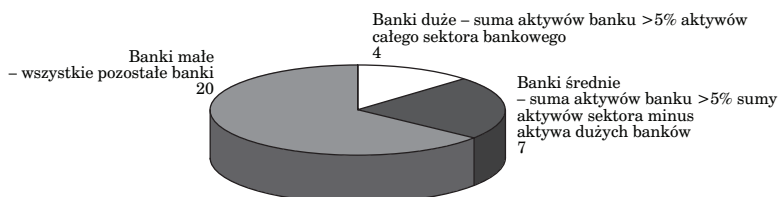
Wykres 1. Liczba i struktura własnościowa banków działających na Białorusi na dzień 30 czerwca 2010 roku

Źródło: opracowanie na podstawie informacji zawartych na stronach internetowych NBB, www.nbrb.by/system/banksector/2010/bs_20100701.pdf [dostęp 10.12.2010 r.].

⁵⁵ Zgodnie z prawodawstwem obowiązującym na Białorusi dochody uzyskane z oprocentowania oszczędności nie są opodatkowane.

Wykres 2. Liczba i wielkość banków działających na terenie Białorusi na dzień 30 czerwca 2010 roku

Źródło: jak w wykresie 1.

Banki dysponowały siecią 226 dużych oddziałów, którym podlegały mniejsze jednostki w postaci filii, biur usługowych, centrów kasowo-rozliczeniowych, centrów i biur usług bankowych. Razem z oddziałami tworzyły sieć około 3450 punktów obsługi bankowej. Białoruskie banki nie mają oddziałów banków za granicą. Na terytorium Republiki Białoruś działało osiem przedstawicielstw banków zagranicznych, a banki białoruskie posiadają wiele przedstawicielstw w krajach UE, Chinach i byłych republikach radzieckich.

Tabela 5. 10 największych banków komercyjnych pod względem aktywów (stan na 30 czerwca 2010 r.)

	Nazwa banku	Aktywa mld BYR	Kapitał własny mld BYR	Rodzaj kapitału/ pochodzenie	Udział kapitału (w %)
1.	Belarusbank	42 494,4	3 785,3	państwowy	100
2.	Belagroprombank	23 094,1	4 719,6	państwowy	100
3.	BPS-Bank	6 087,8	846,1	rosyjski	93,27
4.	Belinvestbank	5 830,6	730,9	państwowy	95
5.	Priorbank	4 751,1	829,6	austriacki	87,74
6.	Belvnesheconombank	2 337,9	791,6	rosyjski	97,42
7.	Belgazprombank	2 136,3	577,5	rosyjski	98,04
8.	VTB Bank Belarus	1 592,6	229,0	rosyjski	71,4
9.	Belrosbank	1 507,0	139,1	rosyjski	99,99
10.	Bank Mockwa-Minsk	1 387,0	227,7	rosyjski	99,75

Źródło: opracowanie na podstawie informacji zawartych na stronach internetowych banków oraz NBB; www.nbrb.by/system/banks.asp; www.nbrb.by/system/capitalchange/ [dostęp 10.12.2010 r.].

Białoruski sektor bankowy jest słaby pod względem potencjału ekonomicznego. Kapitały oraz aktywa banków są zdecydowanie niższe od liczących się banków europejskich. Największy bank na Białorusi, Belarusbank, w 2009 r. znalazł się w rankingu światowych banków pod względem aktywów na 452 miejscu, a kapitału podstawowego na 544 miejscu⁵⁶. Natomiast największy bank pod względem kapitałów, Belagroprombank, na liście 25 największych banków w Europie Środkowej i Wschodniej w 2009 r. znalazł się na 16 miejscu (na świecie na 403)⁵⁷. Wśród 10 największych banków działających na Białorusi są 3 banki państwowe, 6 z przewagą kapitału rosyjskiego i 1 z większościami udziałem kapitału austriackiego (por. tabela 5). Ich łączne aktywa stanowią 94,33% aktywów całego sektora, a kapitały własne – 89,77%.

Największym bankiem na Białorusi jest państwowy bank oszczędnościowy Belarusbank. Oferuje on swoim klientom ponad 100 rodzajów usług i produktów bankowych z zakresu działalności depozytowo-kredytowej, rozliczeniowej, gwarancji i finansowania transakcji handlu zagranicznego, zarządzania gotówką, leasingu, factoringu i doradztwa finansowego. Posiada też największą sieć dystrybucji usług – 6 oddziałów regionalnych, 52 oddziały terenowe, 1839 filii i 84 centra usług bankowych. W zasadzie rynek bankowy na Białorusi jest opanowany przez 4 duże banki, których aktywa stanowią 79,52% aktywów całego sektora bankowego. Na pozostałe 27 banków przypada zaledwie 20,48% (zob. tabela 6). Koncentracja sektora bankowego na Białorusi jest wysoka. Indeks Herfindahla-Hirschman'a (IHH) ukształtował się dla aktywów na poziomie 0,2602, a dla kapitałów własnych 0,1938 (por. tabela 7). Dalszemu wzrostowi koncentracji w zakresie aktywów sprzyja rozwój sieci placówek bankowych oraz rozwój nowoczesnych technologii, zwiększających dostępność usług bankowych. Natomiast w zakresie kapitałów w ostatnich latach odnotowuje się korzystną tendencję spadkową tego wskaźnika z uwagi na systematycznie zwiększanie kapitałów własnych przez banki.

Tabela 6. Udział banków według wielkości w sektorze bankowym (w %)
(stan na 30 czerwca 2010 r.)

Wyszczególnienie	Banki duże	Banki średnie	Banki małe	Indeks HH
Udział w aktywach	79,52	15,58	4,90	0,2602
Udział w kapitale własnym	65,28	32,70	2,02	0,1938

Źródło: opracowanie na podstawie informacji zawartych na stronach internetowych NBB, www.nbrb.by/system/banksector/2010/bs_20100701.pdf [dostęp 10.12.2010 r.].

⁵⁶ Top 1000 World Banks 2009 [online], www.thebanker.com [dostęp 10.12.2010 r.].

⁵⁷ Top 25: Central & Eastern Europe [online], <http://topforeignstocks.com/2010/10/27/top-25-banks-in-central-and-eastern-europe/> [dostęp 10.12.2010 r.].

Dzięki utrzymującej się w ostatnim okresie korzystnej sytuacji makroekonomicznej i rosnącemu zainteresowaniu kredytami, sytuacja ekonomiczno-finansowa sektora bankowego ulega poprawie. Wskaźniki wypłacalności utrzymywane są na wyższym poziomie od wymaganych ustawowo (por. tabela 8). Oznacza to, że większość banków posiada nie tylko kapitał pokrywający ryzyko działalności, ale także dysponuje nadwyżką umożliwiającą pokrycie wyższego ryzyka.

Tabela 7. Udział banków według struktury własności sektorze bankowym (w %) (stan na 30 czerwca 2010 r.)

Wyszczególnienie	Banki z przewagą kapitału państwowego	Banki z przewagą kapitału zagranicznego	Pozostałe banki prywatne
Udział w aktywach	73,73	25,16	1,11
Udział w kapitale własnym	70,20	20,07	9,73

Źródło: opracowanie na podstawie informacji zawartych na stronach internetowych NBB, www.nbrb.by/system/banksector/2010/bs_20100701.pdf [dostęp 10.12.2010 r.].

Tabela 8. Wskaźniki finansowe banków w zależności od własności (stan na 30 czerwca 2010 r.)

Wyszczególnienie	Sektor bankowy	Banki z przewagą kapitału państwowego	Banki z przewagą kapitału zagranicznego	Pozostałe banki prywatne
ROA netto	1,56	0,91	3,65	1,80
ROE netto	9,87	6,18	19,27	7,26
Marża procentowa	3,87	3,27	5,74	4,95
Współczynnik wypłacalności	19,76	17,45	24,77	36,09
Wskaźnik kapitału podstawowego	14,77	14,20	15,90	30,06

Źródło: opracowanie na podstawie informacji zawartych na stronach internetowych NBB, www.nbrb.by/system/banksector/2010/bs_20100701.pdf [dostęp 10.12.2010 r.].

Sektor bankowy na 30 czerwca 2010 r. wypracował zysk netto w wysokości 806,5 mld BYR; wynik z tytułu odsetek wyniósł 2 024,8 mld BYR (wskaźnik: wynik odsetkowy/aktywa – 2,09%), a z tytułu prowizji 804,6 mld BYR. Dochody z tytułu

odsetek stanowiły aż 63,67% wszystkich dochodów sektora bankowego. Największą marżę wypracowały banki z większościowym udziałem kapitału zagranicznego, dla których charakterystyczne jest niskie średnie oprocentowanie depozytów. Banki z większościowym udziałem państwa charakteryzowały się najniższą marżą, co wynikało z najniższego oprocentowania kredytów (niskooprocentowane kredyty dla przedsiębiorstw państwowych). Natomiast koszty działania banku ukształtowały się na poziomie 1 383,6 mld BYR, w tym 657,7 mld BYR stanowiły koszty wynagrodzeń (udział kosztów wynagrodzeń w kosztach działania ukształtował się na poziomie 47,53%). Banki z przewagą kapitału zagranicznego charakteryzują się zdecydowanie większą rentownością niż banki z większościowym udziałem kapitału państwowego (zob. tabela 8).

Kontynuacja polityki większości banków skupia się na rozwoju bankowości detalicznej. Świadczy o tym zdecydowane zwiększenie działalności depozytowej i kredytowej dla osób fizycznych – w ciągu roku o około 30%. Na 30 czerwca 2010 r. kredyty stanowiły 75,76% sumy aktywów sektora bankowego (25,6% ogółu kredytów to kredyty dla ludności), natomiast depozyty 50,81% sumy pasywów sektora bankowego (41,6% ogółu depozytów stanowiły depozyty ludności). Kredyty dla ludności wydają się obecnie najbardziej atrakcyjne dla banków ze względu na wyższe marże i prowizje, jak również korzyści wynikające z dywersyfikacji. Wśród nich dominują kredyty kart kredytowych oraz krótkoterminowe kredyty konsumpcyjne.

PODSUMOWANIE

Transformacja białoruskiego systemu bankowego rozpoczęła się przed 20 laty i do tej pory nie doprowadziła do powstania stabilnego, cieszącego się zaufaniem społecznym rynkowego sektora bankowego. Białoruś w momencie rozpoczęcia reform znajdowała się w sytuacji podobnej do pozostałych republik radzieckich i miała też do wyboru podobne drogi rozwoju. Jednak w odróżnieniu od swoich najbliższych sąsiadów – Litwy, Łotwy, Ukrainy czy nawet Polski – wybrała zupełnie inną drogę reformowania gospodarki oraz sektora bankowego. Droga ta nie polegała na prywatyzacji, a raczej na jej odkładaniu w czasie oraz utrzymywaniu własności państwowej. Pierwsze dwa etapy reformy systemu bankowego nie były odpowiednio przygotowane i, na dodatek, zostały wprowadzone odgórnym nakazem. Cechował je brak skoordynowania z reformami gospodarczymi, wiele sprzeczności oraz silna zależność banków od państwa. Z jednej strony wprowadzano coraz ostrzejsze normy ostrożnościowe, mające na celu zapewnienie stabilności i bezpieczeństwa działalności banków, z drugiej obniżano te wymagania (np. w powstających Wolnych Strefach Ekonomicznych) lub zwalniano banki z ich przestrzegania (obniżano wymóg kapitału założycielskiego, czy znoszono ograniczenia dotyczące gromadzenia wkładów osób fizycznych).

Sytuacja uległa zmianie, kiedy opracowano – powiązany z koncepcją rozwoju gospodarki białoruskiej – długoterminowy program rozwoju sektora bankowego. Dzięki niemu podjęto skoordynowane działania, wyeliminowano sprzeczności oraz zaczęto podejmować kroki w kierunku dostosowania systemu bankowego do wymogów rozwiniętych gospodarek rynkowych. Nie bez znaczenia okazały się w tym przypadku międzynarodowe organizacje finansowe, które uzależniały pomoc finansową od przeprowadzania reform. To dla nich dominacja własności państwowej, ograniczona liberalizacja gospodarki, znikoma konkurencja, powolne tempo reform bankowych oraz obawy o niezależność regulacji bankowych stały się podstawą do przyspieszenia w pierwszych latach XXI w. reform gospodarczych, a wraz z nimi reformy systemu bankowego.

Jednak scentralizowane podejście do zarządzania gospodarką w dalszym ciągu ograniczało prywatyzację w sektorze bankowym oraz sprzyjało finansowaniu nierentownych przedsiębiorstw państwowych. I, mimo znaczącego postępu w procesie doskonalenia systemu regulacji i nadzoru, a także dostosowania go do międzynarodowych standardów, stabilność oraz bezpieczeństwo sektora bankowego budziło wiele wątpliwości. W okresie globalnego kryzysu finansowego okazało się, że uzależnienie systemu finansowego od państwa ma także zalety. Wątpliwe jest jednak, aby te doraźne, skuteczne w sytuacji kryzysu działania (np. w formie dokapitalizowania banków, częściowej spłaty zadłużenia przedsiębiorstw państwowych czy tymczasowych ograniczeń w działalności banków), były w stanie rozwiązać strukturalne problemy systemu oraz zapewnić jego stabilność i bezpieczeństwo w dłuższym okresie. Wiele wskazuje na to, że białoruski system bankowy wymaga dalszych reform i to prowadzonych równocześnie z restrukturyzacją przedsiębiorstw, a także z rozwojem rynku walutowo-kapitałowego⁵⁸.

⁵⁸ Białoruś cechuje słabo rozwinięty rynek kapitałowy. W 2009 r. obroty giełdy walutowo-kapitałowej wyniosły zaledwie 29 167 mln dolarów, z czego na rynek walutowy przypadało 48%; rynek papierów wartościowych – 52% (w tym 91% stanowiły rządowe papiery wartościowe i papiery wartościowe NBB); rynek instrumentów pochodnych – 0,04% (kontrakty terminowe). Do tego do 2008 r. włącznie transakcje walutowe przewyższały transakcje na rynku papierów wartościowych. Д. Францевич, *Особенности национального рынка. Белорусская валютно-фондовая...*, *op cit.*